

УДК 712.[253+41](477.44)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЛОКАЛЬНИХ ДЕНДРОФЛОР ПАРКІВ-ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ВІННИЧЧИНИ

Н.О. Сиплива¹

Проведено інвентаризацію видів деревних рослин та встановлено сучасний склад дендрофлори парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ). Проаналізовано локальні дендрофлори парків. Виділено парки з найвищим, середнім та низьким ступенем видової різноманітності дендрофлори. Установлено, що деяка кількість видів, культиварів і гібридів, дерев і чагарників існують на території тільки одного або кількох ППСПМ Вінниччини. Узагальнено співвідношення віку, площі і кількості видів деревних рослин парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Вінниччини.

Ключові слова: вид, дендрофлора, культивар, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва.

Вступ. Кожний ППСПМ має свою історію створення та видову різноманітність рослин. Вони є визначними й цінними зразками садово-паркового будівництва, основними центрами інтродукції, збереження і відтворення дендрорізноманіття та значною мірою доповнюють сучасний штучний рослинний покрив населених місць регіону досліджень. ППСПМ вважають першоджерелом багатьох вікових, раритетних та високодекоративних деревних видів рослин. Основним їхнім завданням є збереження, відновлення, утримання паркових насаджень, а також використання їх у рекреаційних, оздоровчих та науково-пізнавальних цілях. На територіях парків цієї категорії заборонено будь-яку діяльність, що загрожує збереженню та підтриманню дендрорізноманіття. Забезпечення охоронних заходів, догляду й утримання паркових насаджень у належному стані покладається на організації, у віданні яких перебувають ППСПМ. Упродовж ХХ ст. у цих заповідних парках проводили фрагментарні дослідження історичних, флористичних, інтродукційних і природоохоронних аспектів видового різноманіття дендрофлори Поділля. Тому для збереження і розвитку існуючих ППСПМ невідкладним завданням стало проведення інвентаризації видового складу рослин та його аналіз.

Мета роботи – з'ясувати сучасний стан дендрофлори парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Вінниччини для встановлення ефективних шляхів її збереження, відновлення та збагачення в регіоні досліджень. Провести інвентаризацію видів деревних рослин та встановити сучасний склад дендрофлори парків.

Матеріали та методи дослідження. Наукову роботу виконано на кафедрі декоративного садівництва та фітодизайну Національного університету біоресурсів і природокористування України. Полігоном досліджень була мережа територій тільки однієї із категорій штучно створених заповідних парків. Польові дослідження здійснено маршрутним способом та стаціонарно. Під час маршрутних обстежень проводили інвентаризацію видів дендрофлори досліджуваних парків, визначаючи такі показники: вид, культивар, кількість особин, їхнє місцезростання. Таксономічний склад дерев і чагарників виявляли в польових умовах та стаціонарно, уточнюючи правильність визначення видів. Номенклатуру таксонів прийнято за С.К. Черепановим [11] із урахуванням довідника "Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі" [1-3].

Результати дослідження. ППСПМ Вінниччини є практично в кожному районі області. Вони різняться своєю площею та кількісним співвідношенням інтродукованих та аборигенних видів деревних рослин. Із загальної кількості ППСПМ Вінницької обл. найбільшою часткою видової різноманітності виділяється ППСПМ "Ботанічний сад "Поділля", дендрофлора якого нараховує 542 види, культивари й гібриди [1]. Видова та внутрішньовидова різноманітність представлена переважно інтродукованими видами деревних рослин. Середній показник (60-120 таксонів) таксономічної різноманітності деревних рослин виявлено у старовинних ППСПМ (кінець ХVIII ст.). Також дендрологічним багатством вирізняється ППСПМ "Немирівський парк", у якому нараховується 112 видів, культиварів дерев та чагарників [4-7], оскільки його заклали на основі природного звичайно сосново- та звичайно-дубового лісу з введенням у культуру і значної кількості інтродукованих деревних видів рослин. У насадженнях широко представлені види дерев і чагарників широколистяних, а також заплавної (вербово-тополевих) лісів України – це дев'ять видів (*Ulmus laevis* Pall., *Sambucus nigra* L., *Quercus robur* L., *Populus tremula* L. та інші), а також чотири види голонасінних, що природно трапляються у темнохвойних лісах Карпат, Прикарпаття, Закарпаття та в горах Криму. У насадженнях ППСПМ "Чернятинський парк", який було засновано на базі природного звичайнодубово-звичайноясеневого лісу, виявлено 11 аборигенних видів дерев. У лісопарковій частині дібровного типу виявлено вікові дерева (*Fraxinus excelsior* L., *Quercus robur* L., *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L.). Серед насаджень ППСПМ "Печерський парк" виявлено дев'ять аборигенних видів деревних рослин. До цікавих у дендрологічному аспекті ППСПМ, що були створені впродовж ХІХ ст., віднесено шість – "Верхівський парк", "Комаргородський парк", "Олександрійський парк" (Томашпільського району), "Федорівський парк", "П'ятничанський парк" та "Парк культури і відпочинку ім. М. Горького" (місто Вінниця). Період їхнього створення припадає на початок інтенсивної акліматизації нових екзотичних видів дерев і чагарників із Північної Америки, Середземномор'я, Малої Азії, Кавказу, Східної Азії. Вже тоді створюють низку акліматизаційних дендрологічних парків, що ставили за мету введення в культуру та колекціонування нових господарсько-цінних деревних видів рослин. Крім інтродукованих деревних видів рослин, у насадженнях зазначених парків виявлено неоднакову, але значну кількість видів дерев і чагарників широколистяних і заплавної лісів України. У насадженнях ППСПМ "Комаргородський парк" нараховано 11 видів, "Федорівський парк" – 13, "Олександрійський парк" (Томашпільського р-ну) – 13, "П'ятничанський парк" – 16, "Верхівський парк" – 19 та "Парк культури і відпочинку ім. М. Горького" – 16, оскільки закладання парків відбувалося на основі ландшафту лісового типу. Компонентами їхніх насаджень є такі аборигенні види: *Acer platanoides* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Betula pendula* Roth., *Caprinus betulus* L., *Fraxinus excelsior* L., *Quercus robur* L.

Серед зразків садово-паркового будівництва ХХ ст. найбільшою видовою та внутрішньовидовою різноманітністю дендрофлори відзначається ППСПМ

¹ заст. заввідділу розгляду заявок, експертизи назви та новизни Н.О. Сиплива, канд. біол. наук – Український інститут експертизи сортів рослин

"Парк ім. Леніна" (120 видів, культиварів). Більшу частку деревних видів рослин парку становлять цінні екзотичні види, колекцію якого поповнювали садивним матеріалом, що завозили із дендраріїв і ботсадів Києва (Ботанічного саду ім. академіка О.В. Фоміна), Тростянця та Вінниці. Для більшої частини ППСМ Вінниччини характерний невисокий показник видового різноманіття дендрофлори (25-55 таксонів). Такі показники мають ППСМ: "Антопільський парк", "Михайлівський парк", "Сокілецький парк", "Парк "Мала Софіївка", "Сутиський парк", "Ободівський парк", "Спичинецький парк" та ін., а також й сучасніші ППСМ області: "Олександрійський парк" (Жмеринського р-ну), "Парк ім. 50-річчя Жовтня", "Дендрарій лісової дослідної станції", "Бронницький парк", "Музей-садиба М.І. Пирогова" та ін. Значну частку дендрофлори цих парків становлять аборигенні види широколистяних та заплавних лісів Лісостепу України, оскільки переважно вони були закладені на основі природних лісових масивів. Незважаючи на це, вони нараховують неоднакову кількість аборигенних видів, зокрема "Антопільський парк" – шість видів, "Михайлівський парк" – шість, "Сокілецький парк" – 14, "Ободівський парк" – 13, "Парк "Мала Софіївка" – 9, "Спичинецький парк" – 9, "Музей-садиба М.І. Пирогова" – 5, "Парк ім. 50-річчя Жовтня" – 12, "Бронницький парк" – 9. Основними паркоутворювальними породами у них є граб, дуб, в'яз, липа, ясен і клен. У насадженнях парків відзначено трапляння різної кількості інтродукованих деревних видів рослин, які добре акліматизувалися та навіть займають значні ділянки їхніх територій (*Robinia pseudoacacia* L., *Aesculus hippocastanum* L. та інші). Встановлюючи видове різноманіття дендрофлори парків регіону досліджень, виявлено невідповідність співвідношення трапляння кількості видів дерев та чагарників від загальної площі їхніх територій. Займаючи значні площі, більшість парків характеризуються невисоким видовим показником. Це такі ППСМ: "Чернятинський парк" – 31 га, "Антопільський парк" – 27, "Печерський парк" – 19, "Парк ім. 50-річчя Жовтня" – 20, "Сокілецький парк" – 26 тощо.

Натомість серед ППСМ Вінниччини є й такі, що мають значну видову різноманітність деревних рослин на невеликих площах (ППСМ "Дендрарій лісової дослідної станції" – 5,8 га; "Комаргородський парк" – 2,5 га; "Федорівський парк" – 4,3 га) (табл.).

Табл. Співвідношення віку, площі та кількості видів деревних рослин ППСМ Вінниччини

№ з/п	Назва ППСМ	Період заснування	Рік надання статусу	Площа, га	Кількість видів
1	2	3	4	5	6
<i>ППСМ загальнодержавного значення</i>					
1	"Антопільський парк" (Томашпільський р-н)	80-ті роки XVIII ст.	1972	27,00	35
2	"Ботанічний сад "Поділля" (м. Вінниця)	1967	1977	72,00	542
3	"Верхівський парк" (Тростянецький р-н)	1891	1960	25,00	68
4	"Немерчанський парк" (Муровано-Куриловецький р-н)	1886	1960	20,00	42
5	"Немирівський парк" (м. Немирів)	1894	1960	76,87	112

1	2	3	4	5	6
6	"Ободівський парк" (Тростянецький р-н)	70-ті роки XIX ст.	1960	17,00	58
7	"Парк ім. 50-річчя Жовтня" (Хмельницький р-н)	1967	1987	20,00	50
8	"Парк ім. Леніна" (Хмельницький р-н)	1968-1970	1982	55,00	120
9	"Печерський парк" (Тулчинський р-н)	кін. XVII ст.	1984	19,00	60
10	"Центральний парк культури та відпочинку ім. М. Горького" (м. Вінниця)	I пол. XIX ст.	1977	30,00	86
11	"Чернятинський парк" (Жмеринський р-н)	кін. XVIII ст.	1960	31,00	65
<i>ППСМ місцевого значення</i>					
12	"Браїлівський парк" (Жмеринський р-н)	сер. XIX ст.	1981	7,50	45
13	"Бронницький парк" (Могилів-Подільський р-н)	60-ті роки XX ст.	1985	8,00	30
14	"Васильківський парк" (Погребищенський р-н)	–	1997	1,60	25
15	"Дендрарій лісової дослідної станції" (м. Вінниця)	1958-1959	1969	5,80	54
16	"Дендрологічна ділянка" (Жмеринський р-н)	поч.-сер. XX ст.	1984	1,70	50
17	"Деребчинський парк" (Шаргородський р-н)	I пол. XIX ст.	1984	14,70	40
18	"Комаргородський парк" (Томашпільський р-н)	кін. XIX ст.	1972	2,50	100
19	"Михайлівський парк" (Муровано-Куриловецький р-н)	кін. XVIII ст.	1972	22,00	38
20	"Музей-садиба М.І. Пирогова" (м. Вінниця)	XIX ст.	1995	18,90	27
21	"Олександрівський парк" (Жмеринський р-н)	80-ті роки XX ст.	1985	44,00	50
22	"Олександрійський парк" (Томашпільський р-н)	кін. XIX ст.	1969	11,00	80
23	"П'ятничанський парк" (м. Вінниця)	II пол. XIX ст.	1972	32,00	53
24	"Парк "Вікторія" (Муровано-Куриловецький р-н)	кін. XIX ст.-поч. XX ст.	1995	11,00	36
25	"Парк "Жван" (Муровано-Куриловецький р-н)	XVIII ст.	1995	3,50	50
26	"Парк "Мала Софіївка" (Вінницький р-н)	XVII ст.	1998	8,50	23
27	"Парк "Саджавка" (Калинівський р-н)	кін. XVIII ст.	1990	12,00	30
28	"Парк ім. О.І. Ющенка" (м. Вінниця)	1902	1969	15,00	60
29	"Парк-садиба "Лугове" (Барський р-н)	кін. XIX ст.	1984	5,00	35
30	"Рахнянський парк" (Шаргородський р-н)	I пол. XIX ст.	1884	19,00	35
31	"Северинівський парк" (Жмеринський р-н)	кін. XIX ст.	1964	43,50	60
32	"Сокілецький парк" (Немирівський р-н)	кін. XVII – поч. XVIII ст.	1972	30,40	40
33	"Спичинецький парк" (Погребищенський р-н)	XIX ст.	1997	9,70	23
34	"Сутиський парк" (Тиврівський р-н)	II пол. XIX ст.	1984	20,00	50
35	"Федорівський парк" (Шаргородський р-н)	II пол. XIX ст.	1984	4,30	41
36	"Центральний парк культури і відпочинку міста Могилів-Подільського" (м. Могилів-Подільський)	60-ті роки XX ст.	1985	15,50	56

Унаслідок проведеної інвентаризації дендрофлори ППСМ встановлено, що видова та внутрішньовидова різноманітність деревних видів рослин зазнала деяких змін із часу їхнього заснування. У деяких ППСМ відзначено значне зменшення видового складу порівняно з тією кількістю, що була висаджена на період заснування парків. Опрацювавши низку літературних джерел, можна з'ясувати їхню таксономічну різноманітність. Наприклад, на час закладання ППСМ "Центральний парк культури і відпочинку ім. М. Горького" було висаджено рослин близько 200 таксонів, "Немирівський парк" – 161 таксону, "Немерчанський парк" – 60 таксонів, "Дендрологічна ділянка" – 161 таксон тощо [8-10].

Висновки. Отже, під час наших досліджень відзначено, що деяка кількість видів, культиварів і гібридів, дерев і чагарників мають місце на території тільки одного або кількох ППСМ Вінниччини. Переважна їхня більшість є високодекоративними, інтродукованими видами деревних рослин, трапляння яких у парках підвищує їхню наукову та естетичну цінність. Тільки в дендрарію ППСМ "Ботанічний сад "Поділля" трапляється 453 види, культивари та гібриди. Значна кількість цих видів належить до голонасінних – 60 (*Abies nordmanniana* (Stev.) Spach, *Abies sibirica* Ledeb., *Juniperus communis* 'Repanda', *Metasequoia glyptostroboides* Hu et Cheng. та інші). ППСМ "Дендрарій лісової дослідної станції" є єдиним місцем трапляння п'ятьох видів (*Forsythia europaea* Degen. et Bald, *Larix polonica* Racib, *Larix gmelinii* (Rupr.) Rupr., *Sequoia sempervirens* Endl, *Aralia mandshurica* Rupr. et Maxim.). У ППСМ "Парк ім. Леніна" відзначено три види (*Juniperus pseudosabina* Fisch. et Mey., *Pentaphylloides fruticosa* (L.) O. Schwarz, *Acer tegmentosum* Maxim.). Єдиним місцем трапляння двох видів деревних рослин є ППСМ "Центральний парк культури і відпочинку ім. М. Горького". На територіях таких ППСМ як "Чернятинський парк", "Парк ім. 50-річчя Жовтня" та "Федорівський парк" відзначено по одному виду, культивару.

Література

1. Кохно М.А. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Голонасінні : довідник / М.А. Кохно, В.І. Гордієнко, Г.С. Захаренко та ін. – К. : Вид-во "Вища шк.", 2001. – 207 с.
2. Кохно М.А. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні : довідник / М.А. Кохно, Л.І. Пархоменко, А.У. Зарубенко та ін. – К. : Вид-во "Фітосоціоцентр". – 2002. – Ч. I. – 448 с.
3. Кохно М.А. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні : довідник / М.А. Кохно, Н.М. Трофименко, Л.І. Пархоменко та ін. – К. : Вид-во "Фітосоціоцентр". – 2005. – Ч. II. – 716 с.
4. Клименко Ю.О. Деревна рослинність старовинних парків Вінниччини / Ю.О. Клименко // Науковий вісник УкрДЛТУ : зб. наук.-техн. праць. – Львів : Вид-во УкрДЛТУ. – 2003. – Вип. 13.5. – С. 299-302.
5. Клименко Ю.О. Зміни насаджень старовинних парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Вінницької області / Ю.О. Клименко // Український ботанічний журнал : наук. журнал НАН України. – 2010. – Т. 67. – № 2. – С. 200-207.
6. Клименко Ю.О. Історичний розвиток, сучасний стан та проблеми відродження старовинних парків Правобережного Лісостепу України / Ю.О. Клименко // Інтродукція рослин : наук.-практ. журнал НАН України. – 1999. – № 1. – С. 85-89.
7. Низовський А.Ю. 100 великих чудес України / А.Ю. Низовський. – К. : Вид-во "Арий", 2007. – 416 с.
8. Попович С.Ю. Культивована дендрофлора парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Вінниччини : монографія / С.Ю. Попович, Н.О. Сиплива, О.М. Корінко. – К. : Вид-во "Фітосоціоцентр", 2012. – 162 с.
9. Реєстр природно-заповідного фонду Вінницької області. – Вінниця, 2005. – 52 с.
10. Сиплива Н.О. Культивована дендрофлора парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Вінницької області / Н.О. Сиплива // Проблеми фундаментальної і прикладної екології, екологічної геології та раціонального природокористування : матер. 4 Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 65-літтю з дня народж. та 45-літтю наук., пед. і вироб. діяльн. д-ра біол. наук, проф. Миколи Григоровича Сметани, 19-21 берез. 2009, м. Кривий Ріг, Україна. – Кривий Ріг : Вид-во Кривор. техн. ун-ту, 2009. – С. 210-212.
11. Черепанов С.К. Сосудистые растения СССР / С.К. Черепанов. – Л. : Изд-во "Наука", 1981. – 509 с.

Надійшла до редакції 12.10.2016 р.

Сипливая Н.А. Сравнительный анализ локальных дендрофлор парков-достопримечательностей садово-паркового искусства Винниччины

Проведена инвентаризация видов древесных растений и установлен современный состав дендрофлоры парков-достопримечательностей садово-паркового искусства (ППСПМ). Представлен анализ локальных дендрофлор парков. Выделены парки с высокой, средней и низкой степенью видовой разнообразия дендрофлоры. Отмечено, что несколько видов, культиваров и гибридов, деревьев и кустарников имеют место на территории только одного или нескольких ППСМ Винниччинской области. Подано соотношение возраста, площадей и количества видов древесных растений парков-памятников садово-паркового искусства Винниччинской области.

Ключевые слова: вид, дендрофлора, культивар, парк-достопримечательность садово-паркового искусства.

Sypluya N.A. The Comparative Analysis of Local Dendroflora Park-monument of Landscape Art in Vinnytsia Region

An inventory of tree species is made and modern composition of dendroflora parks-monuments of landscape art is established. The analysis of local dendroflora parks is conducted. We identified parks with high, middle and low species diversity of dendroflora. It was noted that there are several species, cultivars and hybrids, trees and shrubs occurring in the territory of only one or a few parks-monuments of landscape art in Vinnytsia region. The ratio about age ratio, area and number of species of woody plants of parks-monuments of landscape art in Vinnytsia region is summarised.

Keywords: variety, dendroflora, cultivar, park-monument of landscape art.

УДК 630*5*(477.86)

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА БАЗА ДАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ВИЖНИЦЬКИЙ"

Н.В. Стратій^{1,2}

Наведено лісівничо-таксаційну характеристику дослідного матеріалу з оцінювання біотичної продуктивності деревостанів головних лісотвірних видів Національного природного парку "Вижицький". Зібрані експериментальні дані відображають основні таксаційні показники для найтипівіших лісорослинних умов деревостанів ялиці білої, бука лісового та ялини європейської. Дослідні дані в подальшому буде використано для розроблення адекватних математичних моделей компонентів фітомаси та побудови системи нормативно-інформаційного забезпечення основних таксаційних та біотичних параметрів дерев і деревостанів.

Ключові слова: Національний природний парк "Вижицький", деревостан, вік, бонітет, повнота, продуктивність, тимчасові пробні площі.

Вступ. Упродовж останніх десятиліть людство розвивається з постійним зростанням антропогенного впливу на довкілля, що проявляється у збільшенні інтенсивності використання природних ресурсів і посиленні рекреаційного навантаження, яке істотно погіршує умови життєдіяльності людини. Багатогранність виконуваних природно-заповідними лісами екологічних функцій, а саме вуглецедепонувальної та киснепродукувальної, зумовлює потребу їх кількісної та якісної оцінки [4].

¹ аспір. Н.В. Стратій – НУ біоресурсів і природокористування України, м. Київ

² наук. керівник: проф П.І. Лакида, д-р с.-г. наук